

Zinloos geweld

Momentopname, nr. 1 (april 1999)

Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1999

Een jongeman verlaat een uitgaansgelegenheid. Hij ziet een aantal onbekende mannen een fiets in de gracht gooien. Hij zegt er wat van. De mannen worden agressief, komen op hem af. Er ontstaat een vechtpartij. Uiteindelijk wordt de jongeman doodgeschoten.

Dit is een van de vele voorbeelden van zinloos geweld die zich de laatste jaren voordeden.

In deze momentopname geven we een beknopte beschrijving van het fenomeen zinloos geweld. Eerst geven we aan wat we er onder verstaan. Vervolgens geven we informatie over het aantal geweldsdelicten in Nederland en de verschillende vormen van zinloos geweld. Daarna beschrijven we kenmerken van daders en slachtoffers. Tenslotte geven we aan welke beleidsvoornemens de overheid heeft geformuleerd en welke maatregelen worden getroffen.

Wat is zinloos geweld?

De meeste mensen vinden dat geweld bijna altijd zinloos is. Dat geldt zeker voor slachtoffers en familieleden. Toch is het begrip zinloos geweld de laatste jaren ingeburgerd in het taalgebruik en denken we meteen aan een paar bekende voorbeelden. Vanwege de inburgering van het begrip spreken we in deze momentopname van zinloos geweld. Wat verstaan we precies onder zinloos geweld? In de diverse onderzoeken wordt geen eenduidige definitie gehanteerd en zijn verschillende invalshoeken als uitgangspunt genomen. In het algemeen wordt onder zinloos geweld verstaan: *een spontane vorm van fysiek geweld (of dreiging) waarbij het opzettelijk verwonden of doden van iemand centraal staat (expressief geweld). Het geweld kenmerkt zich door zijn incidentele aard, en ook door de willekeurige wijze waarop de dader het slachtoffer kiest.* Onder deze algemene definitie van zinloos geweld kunnen verschillende vormen voorkomen: uitgaansgeweld, verkeersgeweld, geweld tegen overheidsfunctionarissen en overige vormen (zoals geweld op straat etcetera).

Toename van geweld?

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO, 1998) stelt dat er een 'cultuur van afzijdigheid' is ontstaan in Nederland, door grotere anonimiteit in het publieke domein. De raad geeft aan dat er echter geen sprake van is dat Nederland bol staat van geweld, maar dat meer sprake is van zogenaamde 'vulkaaneilanden van geweld'. Wat veel geweld is en wat weinig, blijft een moeilijke vraag. Wel is vast te stellen of geweld toeneemt of niet.

De politie registreert geweldsdelicten, maar neemt "zinloos geweld" niet als een aparte categorie op. Over een stijging van het aantal gevallen zinloos geweld kan dan ook moeilijk iets met zekerheid gezegd worden. Bovendien zijn gegevens moeilijk te vergelijken, omdat de meeste onderzoeken een andere definitie van zinloos geweld gebruiken. Wel kan een overzicht gegeven worden van het totale aantal geweldsdelicten, mishandelingen en bedreigingen. Zinloos geweld wordt voornamelijk geregistreerd onder de laatste twee categorieën.

Ten opzichte van 1990 is het aantal geweldsdelicten met ca. 32% gestegen tot bijna 70.000 delicten in 1996. Dit is gemiddeld 49 delicten per 10.000 inwoners van 10 jaar en ouder. Deze stijging wordt in belangrijke mate bepaald door toename van het aantal mishandelingen en bedreigingen.

Slachtoffers doen niet altijd aangifte van een misdrijf. Met andere woorden: een deel van de misdrijven is niet bij de politie bekend. Om dit zogenaamde dark number te completeren, worden slachtofferenquêtes gehouden. De Politiemonitor 1997 (Projectgroep Politiemonitor, 1997) laat een lichte stijging (0,6%) zien van het aantal mensen dat slachtoffer werd van mishandeling en bedreiging. In 1993 zei 5,3% van de ondervraagden dat zij slachtoffer waren geweest; in 1997 zei 5,9% dat. Uit de Enquête Rechtsbescherming en Veiligheid van het CBS (CBS, 1997) blijkt echter een daling van het aantal slachtoffers van geweldsdelicten: van 849.000 slachtoffers in 1993 tot 722.000 in 1996 (ca. 15%). Verklaringen van de verschillen in cijfers zijn niet eenduidig. Het gaat voorbij aan het doel van deze momentopname om hierover uit te wijden.

Tijdstip, plaats en factoren van invloed

Geweld speelt zich relatief het meest af in de vier grote steden, al is ook in een aantal middelgrote steden een stijgende tendens waarneembaar. De meeste gevallen van zinloos geweld vinden plaats tussen 21.00 en 24.00 uur op vrijdag en in het weekend. Zoals uit de definitie bleek, kan zinloos geweld verschillende verschijningsvormen hebben. De onderzoeken die tot nu toe zijn uitgevoerd hebben zich vooral gericht op uitgaansgeweld en verkeersgeweld. Berichten in de media suggereren dat zinloos geweld vaak in de uitgaanswereld voorkomt. Uit onderzoek van het NSCR (Borgdorff e.a., 1998) blijkt echter dat 40% van de incidenten in Hollands Midden zich afspeelt op de openbare weg. Slechts 8% vindt plaats in uitgaansgelegenheden. De politieregistraties geven echter geen inzicht in de plaats waar het conflict *ontstaat*. Zo kan het best zijn dat in een kroeg de spanning tussen twee groepen hoog oploopt, maar dat de vete op de openbare weg wordt uitgevochten. Dit incident vindt men in de registratie terug onder de locatie 'openbare weg'. De politie Friesland (De Vries e.a., 1998) selecteerde 15 processen-verbaal van uitgaansgeweld. In 1 op de 5 van deze gevallen was sprake van drankgebruik bij verdachten en/of bij slachtoffers. Enkele verdachten gaven te kennen dat zij het delict onder 'normale' omstandigheden niet zouden hebben gepleegd. Alcohol kan een versterkende factor zijn bij uitgaansgeweld, maar ook blijkt uit dit onderzoek dat machogedrag en al of niet geslaagde versierpogingen, en het uitgaan in groepen, voedingsbodem kunnen zijn voor uitgaansgeweld. Uit een onderzoek van de Politie Haaglanden (Van Kan e.a., 1998) blijkt dat zinloos geweld veelal ontstaat naar aanleiding van een verkeersincident. Een op de tien zinloos-geweldslachtoffers in de regio Haaglanden wordt slachtoffer in een horeca-omgeving en maar liefst een op de drie zinloos-geweldincidenten overdag ontstaat vanuit een verkeersconflict. De meeste andere onderzoeken laten verkeersgeweld vaak buiten beschouwing zodat deze gegevens niet vergeleken kunnen worden met zinloos geweld in andere regio's.

Daders

Wie zijn nu eigenlijk de daders van zinloos geweld? Onderzoek van het Nederlands Studiecencentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) in de politieregio Hollands Midden (Ter Voert e.a., 1998) laat zien dat verdachten van zinloos geweld in die regio voornamelijk mannen zijn (93%). Hakkert (1998) merkt op dat in de media vooral aandacht uitgaat naar jeugdige daders. Uit verschillende onderzoeken (van de politie Haaglanden, het CBS en NSCR) blijkt het vooral om jong-volwassenen te gaan, en minder om minderjarigen en ouderen. Uit deze analyses blijkt dat het meestal gaat om mannen tussen de 18 en 25 jaar. Statistieken van het CBS laten zien dat, hoewel het aandeel van minderjarigen toeneemt, slechts ca. 19% van de verdachten in 1996 minderjarig is. De daders die jonger dan 25 jaar oud zijn, blijken verhoudingsgewijs vaker een rol te spelen bij straatroof, terwijl de wat oudere daders oververtegenwoordigd zijn bij mishandeling. Ook lijkt er sprake te zijn van een 'voorspelbare' en een 'onvoorspelbare' dadergroep (Ferwerda en Beke, 1998). De voorspelbare groep gaat om jongeren die in bredere zin crimineel is en niet alleen excessief geweld pleegt, maar ook problemen thuis heeft, spijbelt, werkloos is etcetera. De onvoorspelbare groep gaat om (gewone) jongeren die onder invloed van alcohol of drugs over de schreef gaan, en op een verkeerd moment op een verkeerde plaats zijn in het verkeerde gezelschap.

Slachtoffers

Het NSCR (Borgdorff e.a., 1998) concludeert dat zo'n 70% van de slachtoffers man is. Ook zien de onderzoekers een toename van slachtofferschap onder 25- tot en met 35-jarigen. Zij worden relatief vaak slachtoffer van mishandeling, terwijl ouderen vaker slachtoffer van straatroof zijn. Mannen zijn meestal slachtoffer van een mannelijke geweldpleger, en vrouwen zijn vaak slachtoffer van een vrouw die zinloos geweld pleegt. Vaak is het zo dat daders ook slachtoffers hadden kunnen zijn of andersom, en is er sprake van zogeheten 'diffuus slachtofferschap'.

Beleidsmaatregelen

De aanpak van geweld op straat is ten eerste onderdeel van het veiligheidsbeleid, dat een

centrale plaats inneemt in het regeerakkoord. Voorbeelden van maatregelen ter verbetering van de veiligheid zijn extra middelen voor de aanpak van criminaliteit en geweld door jongeren en het versterken van politie en justitie in het algemeen. Zo zal het kabinet bevorderen dat politiecapaciteit wordt uitgebreid en dat politiemensen vaker kunnen worden ingezet op die uren en plaatsen waar de risico's voor burgers relatief groot zijn. Binnen het 'grote stedenbeleid' wordt geweld niet alleen incidenteel/projectmatig aangepakt maar ook structureel. Ook heeft het kabinet de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling om advies gevraagd. De Raad doet enkele voorstellen om de cultuur van afzijdigheid te kunnen doorbreken. De overheid dient volgens de Raad meer zorg te besteden aan slachtoffers, minderjarige daders moeten na het plegen van het delict snel en consequent worden bestraft, geweld tegen politiefunctionarissen moet zwaarder bestraft worden. Dit geldt volgens de Raad ook als sprake is van geweld gepleegd tegen burgers die zich niet afzijdig houden.

Naar aanleiding van de beleidsnota 'Geweld op Straat; maatregelen ter voorkoming en bestrijding' (Ministerie van Justitie, 1998) is in een aantal steden uitvoerig over dit onderwerp gedebatteerd (het 'Twaalf Stedendebat')(Ferwerda en Beke, 1998). Uit deze debatten bleken al vele concrete voorbeelden van maatregelen in de praktijk te bestaan. Zo is in Renesse een 'menukaart' ontwikkeld die op diverse plaatsen in het uitgaanscentrum hangt en waarop wetsovertredingen (zoals wildplassen) staan met 'hun prijs'. In een aantal gemeenten zijn goede ervaringen opgedaan met extra verlichting rond sluitingstijd van de horeca. Ook zijn er diverse preventieplannen die zich richten op baby, peuter, kleuter, jongere en jongvolwassene-beleid en zijn er activiteiten op het gebied van scholing, naschoolse opvang en vrijetijdsactiviteiten van de jeugd. Meer voorbeelden worden beschreven in het verslag van de debatten (Ferwerda en Beke, 1998). Het kabinet ontwikkelt momenteel mogelijkheden waarmee leden van een groep kunnen worden aangepakt als zij bijdragen aan geweldsuitingen van andere groepsleden. Ook zullen de mogelijkheden van taakstraffen voor plegers van zinloos geweld uitgebreid worden. Daarnaast is een Handreiking Veilig Uitgaan opgesteld (Van Erp, 1998), waarin politie, justitie, gemeente en horeca concrete afspraken gemaakt hebben over uitgaansgebieden en over het voorkomen en bestrijden van overmatig alcoholgebruik.

Om zinloos geweld te kunnen voorkomen is meer inzicht in het ontstaan ervan nodig dan uit huidig onderzoek bekend is. Het Ministerie van Justitie heeft, in samenwerking met de werkgroep Geweld op straat, een onderzoek laten starten om beter inzicht te krijgen in de factoren die van invloed zijn op geweld op straat, de kenmerken van daders en slachtoffers en de situaties waarin geweld op straat zich voordoet. Hiermee wordt beoogd factoren af te leiden om geweld op straat te verklaren. De resultaten van dit onderzoek, uitgevoerd door het WODC, worden in het najaar van 1999 verwacht.

In januari 1999 heeft het kabinet het platform 'Geweld op straat' geïnstalleerd, dat een landelijk aanspreekpunt is voor geweld op straat. Dit platform zal een debat over een anti-geweldscode tot stand brengen. Deze code dient heldere tolerantiegrenzen aan te geven over wat wel en niet kan en mag en hoe een ieder verantwoordelijkheid kan nemen om ervoor te zorgen dat daar rekening mee wordt gehouden. Hierbij zullen vertegenwoordigers uit diverse maatschappelijke geledingen betrokken worden, zoals mensen uit het onderwijs, politie, justitie, horeca, hulpverlening, sport, jongeren en (familieleden van) slachtoffers van geweld.

Bronnen

Borgdorff, L.R., J.J. Jackson, M.J. ter Voert, J.A. van Wilsem

Geweld in Hollands Midden nader bekeken; onderzoeksrapport

Leiden, NSCR, 1998

CBS

Veel voorkomende criminaliteit; kerncijfers 1980-1996

Voorburg/Heerlen, CBS, 1997

Erp, Angelique van (red.)

Handreiking veilig uitgaan; een instrument voor samenwerking tussen lokale partners

Den Haag, Ministerie van Justitie, DPJS, 1998

Ferwerda, H.B., B.M.W.A. Beke

Twaalf Stedendebat geweld op straat: hoofdlijnen en suggesties voor beleid

Arhem/Middelburg, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 1998

Hakkert, A.

Geweld in Nederlandse gemeenten
SEC, jrg. 12, nr. 3, 1998, pp. 22-24

Kan, J. van, H. Young, P. Versteegh

Zinloos geweld, overdreven of onderbelicht? een eerste probleemverkenning
Den Haag, Regiopolitie Haaglanden, 1998

Ministerie van Justitie

Geweld op straat; maatregelen ter voorkoming en bestrijding
Den Haag, Ministerie van Justitie, 1998
Kamerstukken II, 1997-1998, 25 907, nr. 1

Projectgroep Politie-monitor

Politie-monitor 1997
Den Haag, B&A Groep, 1997

RMO

Verantwoordelijkheid en perspectief; geweld in relatie tot waarden en normen
Den Haag, RMO, 1998

Voert, M.J. ter, J.A. van Wilsem, L.R. Borgdorff, J.J. Jackson

Geweldpleging in kaart gebracht; een onderzoek naar geweld in de regio Hollands Midden
Tijdschrift voor de politie, jrg. 60, nr. 6, 1998, pp. 4-9

Vries, J. de, P.R. Boomsma, P. Travaille e.a.

Begaan met uitgaan; een verkenning naar uitgaansgeweld in de Leeuwarder binnenstad
Leeuwarden, Regiopolitie Friesland, 1998

Andere publicaties over dit onderwerp:

Bieleman, B., H. Maarsingh, G. Meijer

Aangeschoten wild; onderzoek naar jongeren, alcohol, drugs en agressie tijdens het uitgaan
Groningen, Intraval, 1998

Bol, M.W., G.J. Terlouw, L.W. Blees, C. Verwers

Jong en gewelddadig; ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jeugdigen
Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1998
Onderzoek en beleid, nr. 174

Borgdorff, L.R., J.J. Jackson, M.J. ter Voert, J.A. van Wilsem

Geweld in Hollands Midden 1992-1996; onderzoeksrapport
Leiden, NSCR, 1997

Ferwerda, H.B., B.M.W.A. Beke

Terugkijken en vooruitzien; een evaluatie-onderzoek naar het actieplan 'Veiligheid op straat' in de Groninger binnenstad
Arnhem, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 1995

Laan, P.H. van der, A.A.M. Essers, G.L.A.M. Huijbregts, E.C. Spaans

Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit: periode 1980-1996; een tussentijds verslag
Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1998
Onderzoeksnotities, nr. 1998/5

Organisaties en internetpagina's m.b.t. zinloos geweld

www.gemnet.nl/straatg.htm

een overzicht met links naar organisaties en beleidsmakers die zich bezig houden met bestrijding van zinloos geweld, opgesteld door de webredactie van GemNet B.V.

www.ilv.nl/best.htm

de site van het Informatiepunt Lokale Veiligheid (ILV) bevat actuele thema's w.o. 'horecageweld' met projectbeschrijvingen en een ILV-brochure over bestrijding van horecageweld.

Landelijk Platform tegen Geweld op Straat
Telefoon: 070-3765965

Stichting Tegen Zinloos Geweld, Postbus 359, 2200 AJ Noordwijk
Telefoon: 071-3647007. Internet: www.zinloosgeweld.nl